

YENİ HİTİT SANATI ÜZERİNE İKONOĞRAFİK ARAŞTIRMALAR (1): ÜZÜM SALKIMI
VE/VEYA BAŞAK FİLİZİ TAŞIYANLAR

ICONOGRAPHIC STUDIES ON NEO – HITTITE ART (1): FIGURES HOLDING A BUNCH
OF GRAPES AND /OR EARS OF WHEAT

S. GÖKHAN TİRYAKI*

Özet: Bu makalenin konusunu Yeni Hitit Sanatı'nda temsil değeri kazanan üzüm salkımı ve/veya başak demeti taşıyan figürler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu repertuarın neden I. binyılda; Yeni Hitit Sanatı'nda ve bu türden temsiller aracılığıyla yaygınlaşmış olduğu araştırmanın temel sorunsalını teşkil etmiştir. Bu sorun, ikonografik araştırma ilkelerinin sunduğu olanaklar çerçevesinde biçim, anlam, yakın ve uzak benzerleri başlıklarında analiz edilmiş ve içerik bölümünde, elde edilen veriler farklı alanlardan gelen araştırma sonuçları aracılığıyla değerlendirilmek suretiyle sonuca bağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Demir Çağ • Yeni Hitit Sanatı • İkonografi • Üzüm Salkımı ve Başak Demeti • Kırsal Peyzaj

Abstract: This article concerns the representations of figures holding a bunch of grapes and/or ears of wheat which are frequently found in Neo-Hittite Art. In this context, the main focus is upon the question as to why these representations came to be commonly depicted during the first millennium in Neo-Hittite Art. This issue has been investigated and analysed within the framework of possibilities provided by the principles of iconographic research, under the titles of form, meaning, content, very similar and similar examples and concludes with the evaluation of the collected data within the context of research results from different branches.

Keywords: The Early Iron Age • Neo-Hittite Art • Iconography • Bunch of Grapes and Ears of Wheat • Rural Landscape

E. Akurgal, W. Orthmann ve H. Genge tarafından 1949-1974 yılları arasında yayımlanan bir dizi monografik çalışma, Yeni Hitit Sanatı'nın Eski Ön Asya araştırmaları içerisinde belli bir birikim elde etmesine olanak sunmuştur¹. Bununla birlikte, geçtiğimiz çeyrek asır içerisinde dilbilim alanında elde edilen kazanımlar²; süre giden arkeolojik araştırmalarla genişleyen tasvir repertuarı³ ve arkeoloji pratiğinin disiplinlerarası çalışma deneyiminin ortaya koyduğu yeni metodolojik açılımlar bu birikimin gelişmesine ortam hazırladı. Bu olgu, en belirgin haliyle Yeni Hitit Sanatı ya da Mimarlığı'nın belli bir niteliğine odaklanan çalışmaların sayıca artmış olmasıyla kendisini göstermektedir⁴. Yontuculuk sanatı söz konusu olduğunda, bu süreç içerisinde özelden ikonoloji genelde ise ikonografik araştırma ilkelerinin araştırma birikimi içerisinde kendisine yerleşik bir yer bulduğuna tanıklık edilmektedir⁵. Tasvirin taşıyıcısı olduğu formdan yüklendiği içeriğe doğru yönelen bu ortak ilgi, eserin estetik kalitesine ilişkin değerlendirmelere sanat tarihsel *hermenütik*'i de ortak ediyor oluşuyla öncül araştırmalardan ayrılmaktadır. Nitekim bu çalışmalarda, tasvir salt sanatsal karakteri ile

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya. gtiryaki@akdeniz.edu.tr

¹ Akurgal 1949; Orthmann 1971; ayrıca genel bir değerlendirme için bk. Aro 2003, 292 vd.

² Hawkins 2000; Jakubovic 2008; Giufredi 2010; Bryce 2012.

³ Abu Assaf 1990; Kulakoğlu 2001; Kohlmeyer *et al.* 2005.

⁴ Aro 1998; Bonatz 2000a; Harmanşah 2005; Pucci 2008.

⁵ Bonatz 2000a; Brown 2008; Tiryaki 2010; Gilibert 2011a.

ele alınan bir unsur olmayıp koşullu olduğu zaman ve mekâna ait belirtiler taşıyan tarihsel bir belge olma vasfıyla değerlendirilmiştir⁶. Bu türden bir dönüşüm yontu sanatçısı ve/veya proje sahibinin eser üzerindeki tasarrufunu yanıtsız bırakırken⁷; tasvirin çözümlenmesinde, arkeoloji pratiğinin bağlam ve süreç bağımlı tüm yapılarla (kültür, politik, ekonomik, doğal vs.) geçmişe nazaran daha güçlü bağlar kurmasını teşvik etmektedir.

Sunulan araştırmada seçilen konu ve onun ele alınış biçiminde, söz konusu sürecin ortaya koyduğu deneyimlerin kendisine belli ölçüde yer bulduğu başlarken vurgulanmalıdır. Burada, üzüm salkımı ve/veya başak demeti taşıyan figürlerin neden I. binyılda ve Yeni Hitit Sanatı'nda yaygınlık kazandığı ve bunu mümkün kılan kültür-politik ortamın tarihsel koşulları öncelikli ilgi alanı olarak belirlenmiştir. Bu yönüyle çalışma, malzeme, buluntu merkezleri ve kronolojiye değinilen kısa bir giriş'in ardından tasvir üzerine yoğunlaşan bir biriyle bütünleşik dört ayrımla sunulmuştur. Bu ayrımlarda tasvir; biçim dili, ifade alanı, iç ve dış bağlarıyla analiz edilmiş ve sonuç bölümünde farklı araştırma alanlarından gelen bütüncü bilgiler ışığında eldeki repertuarın taşıyıcısı olduğu içerik değerlendirilmiştir.

A- Malzeme, Buluntu Merkezleri ve Kronoloji

Araştırma birikimi içerisinde, Tabal çıkışlı bir grup eserde karşılaşılan Tarhunzas tipleri hali hazırdaki tasvir repertuarını temsil ediyorsa da⁸, aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere, farklı merkezlerden temin edilen eserler söz konusu bitkilerin Yeni Hitit sanatında Varapalavaş dönemi Tabal yontuculuğu ile sınırlandırılmayacak denli yaygın bir tasvir değerine sahip olduklarını ortaya koyarlar. Bu nedenle, burada eldeki malzeme, buluntu merkezleri ve kronolojiye kısaca değinilmelidir.

Üzüm salkımı ve/veya başak bitkilerinin çeşitli figürlere applike edilerek belirteç değerine dönüştüğü eserler Kargamış, Zincirli (Sam'al), Tel Tayinat (Unqi/Pattina), Gurgum, Tabal ve diğer merkezlerde açığa çıkarılan farklı türdeki tasvir taşıyıcılar aracılığıyla tanınmaktadır. Bu repertuar içerisinde, ortostat kabartmaları Kargamış Tören Yolu ve Zincirli Sitadel Dış Kapı'da *in-situ* olarak açığa çıkarılan örnekler aracılığıyla temsil edilir (Kargamış F/9-11⁹, fig. 1; Zincirli B/13b ile B/31a, fig. 2, 5). Kaya Anıtları ise Tabal Bölgesi'nde tespit edilmiştir. Söz konusu anıtlardan, Konya/Ereğli'de yer alan İvriz Kaya Kabartması (fig. 16), Katip Çelebi'den başlayarak, sayısız gezgin ve modern araştırmacı tarafından özel bir ilgi görmüştür¹⁰. Buradan 40 km'lik bir uzaklıkta, İvriz ile eş tasvir şablonuna sahip ikinci bir kaya anıtı ise Ambar Deresi Kabartması (fig. 17) olarak adlandırılır¹¹. Türdeş bir eser, Niğde/Bor ilçesi Gökbeş köyünde tespit edilen (fig. 18) ana kayadan koparak sürüklenmiş özgün alanı belli olmayan bir kaya kütesidir¹². Bununla birlikte, eldeki tasvir taşıyıcılar içerisinde en yoğun buluntu grubunu dikmetaşlar oluşturur. Onlar içerisinde, Gurgum örnekleri (fig. 6-15) buluntu durumları yanında, boyut ve işçilik açısından diğer örneklerle nazaran farklı bir form sergilerler¹³. Geçtiğimiz yıl içerisinde Niğde/Bor/Bağdüz mevkiinde açığa çıkarılan yeni bir dikmetaşla¹⁴

⁶ İlgili değerlendirmeler için bk. Bonatz 2000a, 5-12.

⁷ Bruns-Özgan 2005, 59 n. 39.

⁸ McQueen 1959, 158 vdd.; Akurgal 1968, 135; Orthmann 1971, 114, 234, 241 vd., 379 vd.; Şahin 1999; Bunnens *et al.* 2006, 58 vd.

⁹ Eserler, Orthmann 1971'deki katalog numaralarına göre adlandırılmıştır.

¹⁰ Çaycı 2006, 126; Şahin 1999.

¹¹ Aro 2003, 336 vd.

¹² Faydalı 1974, 135 vd.

¹³ Tiryaki 2010, 8 vdd.

zenginleşen Tabal repertuarı (fig. 19-21), Ereğli dışında¹⁵ iyi korunmuş, üstte oval forma sahip dikmeler aracılığıyla bilinmektedir. Adana Müzesi'nde korunan İslahiye 2 (fig. 4) ve Gaziantep Müzesi'ndeki Körkün Dikmeleri'nin (fig. 3) buluntu yerleri ise belirsizdir¹⁶.

Eserlerin mekân ve işlevsel bağlamları söz konusu olduğunda arkeolojik araştırmalardan belli bilgilere ulaşmak mümkündür. A. Gilibert, Kargamış F/ 9-11'in Tören Yolu ve Zincirli B/13b, 31a'nın ise Sitadel Dış Kapı ortastatlarının bir parçası olarak kentsel tören ve ilgili ritüel uygulamalarındaki işlevlerini ayrıntılı bir biçimde konu etmiştir¹⁷. Tabal Kaya Anıtları da (fig. 16-18) geleneksel eğilimlere uygun olarak idari ve dini yaşamla güçlü bir bağa sahip olan kırsaldaki su kaynaklarının kıyısına merkezi otorite tarafından inşa ettirilmişlerdir. Körkün 1 (fig. 3), Ereğli (fig. 19) ve Niğde Dikmeleri'nin (fig. 21) içerdikleri yazıtlar ise, onların yöneticiler ya da özel şahıslar tarafından üstlenilmiş, açıkavada duran adak dikmeleri olduklarını ortaya koymaktadır. Kazupis isimli şahıs tarafından yaptırılan Körkün 1'in yazıtı¹⁸, dikmenin olasılıkla bir bağ kıyısında bulunduğunu açık ederken; A. Çınaroğlu, Keşlik Dikmesi'nin ovaya hakim bir kayalığa yerleştirilmiş olduğunu belgeleyen arkeolojik kanıtları tespit edebilmiştir¹⁹. Gurgum örneklerinde ise dikmelerin mekân ve işlevsel bağlamları konusunda belli güçlükler bulunur. Yakın geçmişte gerçekleştirilen bir dizi yeni araştırma²⁰, bununla birlikte, Zincirli Höyükte ele geçen türdeş eserler²¹, onların özel şahıslara ait mezar dikmeleri olarak kolektif kullanım alanları dışında yer almış olabileceklerini ortaya koymuştur. Burada son olarak, eserlerin güvenilir bir zamandizin içerisine yerleştirilebilmesi yolunda belli güçlüklerin bulunduğu vurgulanmalıdır. Zira yalnızca İvriz Anıtı²² ile Körkün 1²³, Ereğli²⁴ ve Niğde Dikmeleri'nde²⁵ tasvir kuşağına eşlik eden yazıtlar tarihlemeyi kolaylaştırıcı bilgiler sunar. Geri kalan eserler ise ancak stilistik değerlendirmeler aracılığıyla görece bir zaman içerisine tasnif edilir. Bu yönüyle, hali hazırdaki repertuar için Suhi-Katuva Dönemi'ne atfedilen Kargamış Tören Yolu Kabartmaları (fig. 1, buna fig. 2, 6 da eklenir) geç X. ve erken IX. yüzyıllara ait tarihleri üst sınırı oluştururken araştırma birikimi içerisinde VIII. yüzyıl sonu-VII. yüzyıl başlarına yerleştirmeleri konusunda belli ortaklıklar bulunan Maraş A/1 (fig. 15) ve Niğde Dikmesi alt sınırı oluşturmaktadırlar²⁶.

B- Tasvir

I. Biçim

Yeni Hitit Sanatı'nın II.-III. basamaklarını temsil eden bu alt ve üst sınırlar (*yak.* 950-700), eserlerin içerisine yayıldıkları zaman dilimi süresince ortak bir tasvir yapma fikrinin taşıyıcısı olduklarını ortaya koyarlar. Bu süreç, stilistik açıdan tek bir merkezden yayılan homojen bir

¹⁴ Niğde Müzesi'ne teslim edilen eser henüz yayımlanmamıştır.

¹⁵ Dinçol 1994, 177-124.

¹⁶ Orthmann 1971, 486, 551.

¹⁷ Gilibert 2011a, 92-114.

¹⁸ Hawkins 2000, 173; Körkün, § 11.

¹⁹ Çınaroğlu 1986, 324 vd.

²⁰ Voos 1988; Bontaz 2000a; Tiryaki 2010.

²¹ Hermann-Strobel 2009.

²² Hawkins 2000, 516.

²³ Hawkins 2000, 172.

²⁴ Hawkins 2000, 416.

²⁵ Kalaç 1979, 242 vd.; Hawkins 2000, 527 vd.

²⁶ Akurgal 1968, 131-132; Orthmann 1971, 89, 148; Hawkins 2000, 527.

Fig. 1

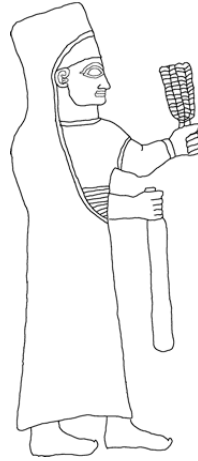

Fig. 2

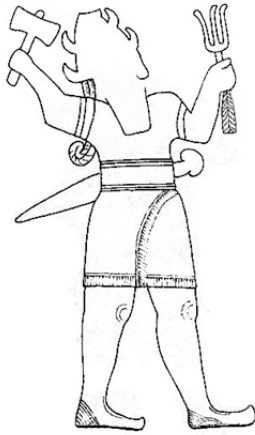

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

yapı göstermez. Bununla birlikte, biçim yönünden bitkilerin taşınım şekilleri aracılığıyla ortaklaşan iki farklı tasvir tipinin betimlenmesine olanak sunar. Onlardan ilki, üzüm salkımı ve/veya başak demetinin tek başlarına ya da birarada taşındıkları yalın anlatı dizgesine sahip örneklerden oluşur (« *Bir Elinde Üzüm Salkımı ve/veya Başak Filizi Taşıyanlar* »); diğeri ise sadece yemişlerin değil, asma ve başak bitkilerinin ayrıntılı bir biçimde betimlenerek taşıyıcı figür ile doğrudan ya da dolaylı olarak bütünleştikleri tasvir kuşaklarını içerir (« *Asma ve/veya Başak Bitkilerini Taşıyanlar* »).

i- Bir Elinde Üzüm Salkımı ve/veya Başak Filizi Taşıyanlar (Fig. 1-16)

Bu ayırım çerçevesinde, Kargamış, Zincirli, Gurgum ile Adana ve Gaziantep Müzeleri'nde sergilenen dikmetaşlar (Körkün ve İslahiye 2) I. Gruba dahil olurlar. Bununla birlikte, yakın geçmişte, Tel Tayinat'da ele geçen ve henüz ayrıntılı yayını gerçekleşmemiş durumdaki serbest yontuculuk ürünü de yine bu eserler içerisine eklenilebilir görünmektedir (Harrison 2012, 50 vd.).

Bu gruba dahil olan eserlerde, Kargamış F/9-11 (fig. 1 [Kargamış F/11]) ile Zincirli B/13b²⁷ (fig. 2) de kadınlar, geri kalan örneklerde ise erkekler tasvir kimliğini oluşturmaktadır. Onlar içerisinde Kargamış F/9-11'de genel görüntüleme prensipleri açısından birbiriyle koştur biçimde tasvir edilmiş altı kadın ileri uzanan sağ ellerinde başak demeti taşır biçimde temsil edilmiştir²⁸. Zincirli B/13b, yüksek *polos*'un önyüzünde izlenen boynuz örgesi ve başak demetinin göğüs üzerine yaslı olmasıyla Kargamış örneklerinden ayrılır. Bununla birlikte, başak demetinin sağ elde sapından kavranmak suretiyle taşıyor oluşu ve sol elde ikinci bir belirtecin bulunması (Kargamış F/9-11'de kumaş parçası; Zincirli B/13b'de ayna) ortaklık gösterir.

Körkün 1 (fig. 3), İslahiye 2 (fig. 4) ve Tel Tayinat'daki erkekler, kadınların tersine başak demetini sol ellerinde tutarlar ve tümünün sağ ellerinde mutlaka *silah* (yıldırım demeti, çift ağızlı balta, mızrak) yer alır. Körkün 1'de başak demetinin ters tutulmak suretiyle aynı elde yıldırım demetinin yer alması tekil bir örneği oluşturur²⁹. Benzer şablona sahip –bu kez yıldırım demetinin eksik olduğu- İslahiye 2'de ise başak demeti tek başına kullanılmıştır³⁰. Tel Tayinat haricinde başak demeti ve silah taşıyan erkekler duruş yanında boynuzlu başlığa sahip olmaları ile de ortaklık gösterirler. Zincirli B/ 31a (fig. 5) ve Gurgum örnekleri de (fig. 6-15) üzüm salkımı ve/veya başak demetinin birarada ya da tekil olarak taşıyor olmasıyla bu grup içerisine dahil olurlar (fig. 6-12'de *üzüm salkımı ve başak demeti*; 13-14'de *başak demeti*; 15'de *üzüm salkımı*). Onlardan boynuzlu başlığa sahip olmayan Zincirli B/31a ayakta oluşu ve diğer elde taşıdığı *silah* (gürz) ile³¹ Tel Tayinat'a benzerken; Gurgum örneklerinde erkekler yemek masasında otururlar ve diğer ellerinde silah yerine *kadeh* ya da *asa* bulunur.

²⁷ Figürün göğüs üzerine yaslı sağ elindeki motif Orthmann 1971, 275'de "(...) in der rechten hande ein Granatapfel" ve Neumann 1983, 30'da "... den Granatapfel vor der Brust" ayrıca 37'deki Tablo'da da aynı şekilde "Granatapfel" olarak tanıtılmışsa da burada 'nar' değil, itina ile betimlenmiş bir 'başak demeti' söz konusudur.

²⁸ Orthmann 1971, lev. 30 a-c; krş. Gilibert 2011a, fig. 18.

²⁹ İleri uzanan sol elde yıldırım demetinin altındaki ikinci belirteç Hawkins (2000, 172)'de, (... and hold in his left hand raised before him the trident thunderbolt, here with dependent tassel ...) ve Bunnens et al. (2006, 113)'te not edildiği gibi, (... and there is a kind of cord hanging down from the trident-like thunderbolt) bir ip, kordon ya da şerit değil; fakat Orthmann (1971, 235)'te de vurgulandığı gibi "... in der vorgestreckten linken hand ein Blitzbündel sowie eine Ähre" ters biçimde betimlenmiş bir başak filizi'dir.

³⁰ Orthmann 1971, 235; krş. Bunnens et al. 2006, 131.

³¹ Gilibert 2011a, 84 vd.

ii- Asma ve/veya Başak bitkilerini taşıyanlar

İkinci grubu oluşturan eserler, alt kısmı korunmuş Ereğli örneği dışında (fig. 19) boynuzlu başlığa sahip erkeklerden oluşur (fig.16-21). Bu figürler Keşlik'de (fig. 20) silahsız (Sezer 1974) geri kalan örneklerde ise *kılıç/orak, yıldırım demeti ve çift ağızlı baltadan* (fig. 18, 21) oluşan silahlarla donatılmışlardır. Giysi ve aksesuar donanımları ile de bir birlerine koşutluk sergileyen figürler, duruş ve ilgili bitki çiftinin taşınım biçimi açısından çeşitlenmelere sahiptir. Özellikle Niğde (fig. 21) ve Gökbez'de (fig.18) her iki elin dirsekten kırılmak suretiyle yukarıya kaldırılışı ve burada yıldırım demeti ile çift ağızlı baltanın taşınım biçimi Körkün 1, İslahiye 2 (fig. 3-4) örneklerini hatırlatır. Diğer yandan, Gökbez'de başak filizinin eksikliğine karşın, asmanın doğrudan sağ ayakta köklenişi özenle belirtilmiş³², Niğde'de ise asma filizi figürün arkasında -sağ yanda-; başak filizi ise önünde -sol yanda- resmedilmiştir. Diğer yandan, bitki çiftinin tasvir alanındaki konumu ve tasvir biçimi İvriz (fig. 16), Ambar Deresi (fig. 17), Ereğli ve Keşlik Dikmeleri'nde birbirini tekrar eder: sol ayakucunda biten bir buket başak filizi dosdoğru bir biçimde yukarıya yönelir ve figür onları saplarından kavramak suretiyle tutar. Asma filizi ise sağ ayakta köklenir (Keşlikte topuk bitiminde) baldır boyunca yılışarak kemerin üzerinde yemişlenir ve figür üzüm salkımını sağ eliyle taşır.

C- Kimlik ve Anlam

Eldeki kabartma kuşaklarında, asma ve başak bitkileri taşıyıcı figürler ile kurdukları ilişkiler çerçevesinde belirteç olma vasfı kazanmışlardır. Aşağıdaki inceleme, söz konusu belirteçlerin figüre toplumsal bir konum tahsis etme (kimliklendirme) ya da anlatıyı sembolik bir değer ile bütünleme (anlamlandırma) özelliklerini, tasvir taşıyıcıların mekansal bağlamları ve içerdikleri yazıtlar ışığında ele almaktadır.

Kargamış Tören Yolu kabartmalarında, ellerinde başak demeti bulunan kadınların rahibeler (fig. 1) ve bu alayın sonunda aslan üzerine yerleştirilmiş tahtta oturan kadın figürünün³³ tanrıça *Kubaba* olarak yorumlanmasında belirgin bir ortaklık bulunur³⁴. Benzer bir ortaklık, Kargamış K/1, Birecik, Ancuzköy³⁵ ve Domuztepe örnekleri³⁶ çerçevesinde Zincirli B/13b'nin *Kubaba* olarak değerlendiriliyor oluşunda da izlenir³⁷. Meharde ve Kargamış C/1 için söz konusu olan belirsizliğe karşın³⁸, burada ele alınan örnekler kentsel seramonilerde *Kubaba* ve bitki dünyası arasında, onun *kentin tanrıçası*³⁹ olma vasfına uygun bir biçimde *refah ve bolluk* ile ifade kazanan bir bağ kurulduğunun belgelenmesine olanak sunar⁴⁰.

Sitadel Dış Kapı Zincirli B/31a kabartma bloğu (fig. 5) ve Tel Tayinat da karşılaşılan silah, üzüm

³² Faydalı 1974, 135 vd.

³³ Orthmann 1971, lev. 29 vd.

³⁴ Neumann 1983, 28; Darga 1992, 252.

³⁵ Orthmann 1971, lev. 34g, Ta 5. 5c, 5g.

³⁶ Çambel-Özyar 2003, lev. 228a-c.

³⁷ Akurgal 1949, 107 vd.; Neumann 1983, 28 vdd.

³⁸ Meharde Dikmesi'ndeki kadın koruyucunun her iki elinde yer alan konik objeler (bk. Orthmann 1971, 285 vd. (Mahrada 1) lev. 38g; Neumann 1983, 34; Hawkins 2000, 415 vd. lev. 225-226) ve Kargamış Kabartmalı Uzun Duvar Tanrılar Alayı B 39'daki kadın koruyucunun eksik olan sol elinde taşıdığı belirteç başak demeti olarak tanıtılmışsa da (Wooley 1952, 138 lev. 70c; Hawkins 1972, fig. 4; Neumann 1983, 31 vd. lev. 2, 1-2; krş. Özyar 1991, 83 vd.), eserlerin korunum durumları açık bir tanımlamaya olanak sunmazlar.

³⁹ Hawkins 1983, 257-261.

⁴⁰ Neumann 1983, 36.

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 18

Fig. 20

Fig. 21

salkımı ve/veya başak demeti taşıyan fakat koruyucu oldukları yolunda hiçbir belirtiyeye sahip olmayan yöneticiler ise⁴¹, D. Bonatz'ın Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde hanedan üyelerinin kent içerisinde çeşitli uygulamalarla yüceltildikleri yolundaki değerlendirmesinin içeriği kapsamında ele alınabilirler⁴². Nitekim, Yeni Hitit kent devletlerinden bakiye kalan yazıtlarda yöneticilerin, iktidar alanında muktedir olma vasıflarını, depolardaki tahıl ve şarap stoğu ile dile getiriyor olmaları⁴³ söz konusu bitki çiftine gösterdikleri bu itibarı gerekçelendirmek için uygun bir zemin sağlamaktadır.

Kaya anıtları ve dikmetaşlar söz konusu olduğunda, İvriz 1, Niğde, Ereğli ve Körkün 1'in içerdikleri yazıtlar asma ve/veya başak bitkilerinin Tarhunzas ile ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Tabal Tuvana Kralı Varpalavaş ve Vasusarme'nin vasalı Sarvativara'ya ait yazıtlar aracılığıyla bu temsillerde Tarhunzas'ın hangi vasfının yüceltiildiği ve bunun gerekçelerinin neler olduğuna ilişkin özgün bilgiler temin edilebilmektedir. Onlardan, Sarvativaras tarafından asma bahçesine dikilerek *Üzümbağının* Tarhunzası'na adanan Sultanhan yazıtlı dikmesi ayrıntılı içeriğiyle ayrıca önem taşır. Zira, yazıtın *theophany* temasında, tanrı ayaklarından fışkıran bitki demetleri ile tanıtılır ve onun bağı nasıl yeşerteceği, bağdan her yıl ne kadar şarap elde edileceği ve tanrının bu ürünler için ne şekilde onurlandırılacağına ilişkin düzenleme ayrıntılı bir biçimde bildirilir⁴⁴. Bor Dikmesi'nde ise Kral Varpalavaş henüz prensken diktiği asma çubuklarını zikretmiştir ve onlara üzümün öz suyunu bahşetmesi için *Üzümbağının* Tarhunzası'nı asma bahçesine davet etmektedir⁴⁵.

Gurgum kabartmalı dikmelerinde karşılaşılan üzüm salkımı ve/veya başak demeti taşıyanlar, özel şahıslara ait mezar anıtlarını temsil ederler⁴⁶. Kabartma kuşaklarını değerlendiren E. Akurgal, taşınan belirteçlerin günlük yaşamla ilintili ve esas itibarıyla, taşıyıcı figürün toplumsal yerini işaret eden bir belirteç olarak kullanıldığı fikrindedir. Buna karşın, onun üzüm salkımı taşıyan figürlere yüklediği "*şarap-tüccarı*" olma vasfı kuşkuyla karşılanmalıdır. Zira, Akurgal sadece başak taşıyanlar için benzer bir değerlendirme ortaya koymaz : onu, ölüm-doğum döngüsüne ilişkin bir belirteç olarak algılanabileceğini belirtir⁴⁷. Her halükarda, bir mezar anıtının tasvir kuşağı aracılığıyla üstlendiği bu ve öbür dünya arasında bağ kurma işlevi, yalnız başak filizinin değil, üzüm salkımının da ölü kültürüne dönük bir *eğretileme* (metaphor) unsuru olarak değerlendirilmesine olanak sunmaktadır. Nitekim, Anadolu, Mezopotamya ve Doğu Akdeniz bölgelerine ait yazılı kaynaklar, bu algının henüz II. binyıldan itibaren ortaklaştırılmış bir değer olarak betimlenmesi yolunda yeterli birikime sahiptir (bk. Yakın ve Uzak Benzerleri).

Yukarıdaki kısa araştırma çerçevesinde, 1. Gruba dahil olan *bir elinde üzüm salkımı ve/veya başak demeti taşıyanlarda* her iki bitkinin de belli bir figür ile olağanlaştırılmış bir ilişkiye sahip olmadığı tespit edilebilmektedir. Burada belirteçler doğrudan «o figürün» kimliğini/toplumsal durumunu açıklayıcı bir değer inşa etmemiştir. Bunun yerine, sahnenin taşıyıcısı olduğu belli bir kavram ya da soyut bir değeri ifade etme işlevi yüklenmiş görünürler. Başka bir deyişle, ilgili bitkiler temsil

⁴¹ Harrison 2010, 51; Gilibert 2011a, 93.

⁴² Bonatz 2000b.

⁴³ Giufredi 2010, 241-266.

⁴⁴ Hawkins 2000, 466 vdd; Giufredi 2010, 245 vdd.

⁴⁵ Hawkins 2000, 466 vdd; Giufredi 2010, 245 vdd.

⁴⁶ Akurgal 1968, 127vd.; Bonatz 2000b.

⁴⁷ Akurgal 1968, 129.

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

edilen figürlerin değil, aktarılmak istenen konunun açıklayıcısı ya da anlatının biçimlendiricisi olarak kullanılan *sembolik* unsurlardır. Kubaba için *bereket/bolluk*, yöneticiler için *refah/muktedir olma* ve özel şahıslar söz konusu olduğunda *sonsuz-yaşam*, üzüm ve/veya başak bitkilerine yüklenen anlamları teşkil etmektedir. İkinci gruptaki eserlerde ise, her iki bitki de, temsil değeri kazanan figürün belli bir vasfını açıklamaktadırlar. Bu bağlamda, ifade alanı değişen asma ve başak bitkileri değil, *Fırtına Tanrısı Tarhunzas'tan Üzümbağının Tanrısı Tarhunzas'a dönüşen tanrının koruyucu kimliğidir.*

Netice itibarıyla, asma ve/veya başak bitkileri Yeni Hitit sanatçıları tarafından kentsel seramonilere ve özel şahıslara ait yontuculuk ürünlerinde *refah* ve *sonsuz yaşam* istencinin sembolik bir değeri olarak işlevselleştirilmiştir. Bununla birlikte, kırsal açık-hava uygulamalarına odak olan kaya anıtları ve dikmetaşlar söz konusu olduğunda, taşıyıcı figürün belli bir vasfını işaret etmek için kullanılmıştır ve eldeki yazıtlarla da uyumlu bir biçimde *iyi hasat/kazançlı ürün* gibi somut bir değerini taşıyıcısı olmuşlardır.

D- Yakın ve Uzak Benzerler

Yeni Hitit Sanatı'nın II./III. evrelerine tasnif edilen eserlerde seçilen tasvir konuları, temsil değeri kazanan kimlikler ve tasvir kuşaklarında izlenen motifsel zengilikler, imparatorluk dönemi Hitit birikimi ile I. binyıl Ön Asya ve Doğu Akdeniz merkezleriyle kurulan sanatsal ilişkilerin taşıyıcılığını üstlenirler. Aşağıda bu birikim yazılı kaynaklardan da faydalanılarak fakat esas itibarıyla tasvir sanatlarındaki karşılıkları çerçevesinde ele alınmıştır ve Yeni Hitit örneklerinin oluşum sürecinde iç ve dış bağlamların tespiti üzerine yoğunlaşmıştır.

Antik Mısır'da Osiris⁴⁸, Mezopotamya söylencelerinde Geştinanna⁴⁹, Suriye-Fenike bölgesinde Ba'al ile giriştiği mitik mücadelede ölümler dünyasının hakimi olan Mot, Hititlerde Telepinu⁵⁰, Halki, Malija⁵¹ Tarhunzas⁵², Hellen mitolojisi'nde ise Demeter⁵³ ve Dionysos gibi belli başlı koruyucular her iki bitkiyle bağlantı içerisinde anılmışlardır. Bu kimlikler içerisinde doğrudan asma, şarap ve/veya tahılın koruyucusu olarak ayrılmış inanç unsurları söz konusuysa da; doğanın mevsimlik döngüsünü temsil eden ölüm-doğum tasavvuru bu koruyucular için ortaklaştırılmış bir algı olarak belirir. Araştırmaya konu olan eserler ve onlara eşlik eden yazıtlar, Yeni Hitit Kubaba ve Tarhunzas'ının bu türden güçlü bir soyutlama ve ona eşlik eden ritüel gelenekleri ile ilişkili bulduklarına dair belirtiler sunmazlar. Yukarıda ayrıca not edildiği üzere Yeni Hitit dinsel tasavvurunda her iki koruyucunun söz konusu bitkilerle kurulan ilişkisi bereket ve kazançlı ürün gibi son derece işlevsel bir bağa sahiptir.

Tasvir sanatları söz konusu olduğunda Ön Asya ve Doğu Akdeniz bölgelerine ait birikim içerisinde koruyucuların ya da ölümlü kimselerin asma ve/veya başak bitkilerini belirteç olarak taşıdıkları temsiller son derece sınırlıdır. Erken Krallık döneminden itibaren Mısır mezar resimlerinde karşılaşılan asma/başak hasatı, şarap/bira üretimi ve tüketimine ilişkin betimlemeler⁵⁴ ya da Yeni Asur'da krallarının ellerinde kadeh taşır ve/veya asma çardağı altında oturur vaziyetteki temsilleri bu

⁴⁸ Griffith 1982; Meyer 1986a; 1986b.

⁴⁹ Edzard 1971.

⁵⁰ Haas 1994, 442 vd.

⁵¹ Hutter 2003, 231 vd.

⁵² Hutter 2003, 224.

⁵³ Berneker 1979.

⁵⁴ Lutz 1922, 51-54; James 2005; Lesko 2005.

bağlamda Yeni Hitit örnekleri ile bağlantılı görülmez⁵⁵. Bunun yerine, mezar resimlerinden başlayarak steller, maden ve fildişi eserlere değin *Lotos Çiçeği* taşıyanlar Mısır, Suriye-Fenike, Yeni Assur ve Arami bölgelerine ait repertuar içerisinde karakteristik tasvir değerini oluşturmuştur⁵⁶. Bu repertuar içerisinde, yalnızca buluntu yeri açık olmayan bir elektron plaka (geç IX.-erken VIII. yüzyıl), üzüm salkımı taşıyan figürlerin Suriye-Fenike bölgesindeki varlığına ilişkin açık bir belirti sezdirir (fig. 22). Buna karşın, Yeni Hitit Sanatı'nda kadınların bir kuralmışçasına üzüm salkımı ile temsil edilmiyor oluşu onun değerlendirilmesini güçleştirir⁵⁷.

Niğde/Köşk Höyük'de açığa çıkarılan Neolitik Dönem'e ait üzerinde başak demetleri taşıyan bir figürün yer aldığı kabartmalı çömlek bir kenara bırakılacak olursa⁵⁸, Eski Anadolu'da her iki bitkinin tasvir sanatlarına aktarıldığı örnekler III. binyıl ortalarına değin görülmez. Tokat, Achemhöyük, Karahöyük ve Kültepe'de (fig. 24) ele geçen üzüm salkımı biçimli pişmiş toprak kapların Alacahöyük mezarlarında açığa çıkarılan maden kaplara öykünerek yapılmış olabilecekleri yolundaki değerlendirmeler ise şimdilik belirsizliğini korur⁵⁹. Söz konusu buluntu merkezlerinden Kültepe'de, bağcılık faaliyetlerine ilişkin geniş bir külliyat⁶⁰ ve Hava Tanrısı'nın silah ve bitki dalı taşıyan betimlendiği kurşun bir figürün (fig. 25) açığa çıkarılmıştır⁶¹. İmparatorluk Dönemi Hitit yontuculuğunda da çeşitli bitkilerle ilişkilendirilmiş koruyucu temsilleri bütünüyle eksik değildir. Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı Nr.40'da izlenen bitki dalı taşıyan figür (fig. 26) Tanrı Kumarbi olarak deşifre edilirken⁶², çivi yazılı tabletlerde *Kuişhamaşşani*'nin üzüm salkımı taşıyıcı şekilde betimlendiği ahşap bir yontucuk ürününe atıfta bulunulmuştur⁶³. Az sayıdaki tasvir repertuarı yanında, yukarıda not edildiği üzere, Hitit dinsel tasavvurunda asma ve başağın koruyuculuğunu üstlenmiş çeşitli figürlere ilişkin aktarımlar; her iki bitkinin sonsuz yaşam döngüsünün birer metaforu olarak algılandığını açık eden ritüel uygulamaları metinsel ardağın çerçevesinde tespit edilebilmiştir⁶⁴. Nitekim bu birikim içerisinde, cenaze merasimlerinde ölü ile asma arasındaki bağı konu edinen temsili canlandırma⁶⁵ ve dua metinlerinde asma bahçesine çağrılan Fırtına Tanrısı⁶⁶ Yeni Hitit örnekleri ile güçlü bir içeriksel bağı sahiptir.

Bununla birlikte, biçim ve anlam yönünden daha güçlü bir bağı hem zamansal hem de mekânsal açıdan farklı bir bölgeden temin edilir. Onlar içerisinde, Hellen Dionysos'unun gövdesinde asma filizleri fışkırdıkça temsil edildiği Arkaik Dönem çömlek resimleri (fig. 27-28), burada ikinci grup olarak ayrılan eserler ile (fig. 19-22) açık bir koşutluk sergiler⁶⁷. Bu ortaklığa, Geç Klasik Dönem'e tarihlenen Tarsus sikke darpları da dâhil edilebilir görünür⁶⁸. Satrap Mazaios'un ismini taşıyan bu

⁵⁵ Stronach 2005, 181-203.

⁵⁶ Brunner-Traut 1980, 1094-1096; Harpur 1987, 134 vd.; Bleibtreu 1987-1990, 103-106; Markoe 1990, 13-26 fig. 8-12; Winter 2010, 225-278; 335-380.

⁵⁷ Barnett 1980, 177 vd.

⁵⁸ Öztan 2007, 226.

⁵⁹ Alp 1999, 68, 74 vd., 78; ayrıca bk. Öz 2011, 295.

⁶⁰ Gorny 2005; Öz 2011.

⁶¹ Emre 1971, 66.

⁶² Seeher 2011, 64.

⁶³ Hutter 2003, 218.

⁶⁴ Gorny 2005, 153-162.

⁶⁵ Ertem 1974, 59; Haas 1994, 225-227; Gorny 2005, 156.

⁶⁶ Hutter 2003, 224.

⁶⁷ Cremer 1988; Tossingnon 2001; krş. Şahin 1999, Tiryaki 2000-2001.

⁶⁸ Ramsay 1907, 139 vdd.

sikkelerde tahtta oturur biçimde temsil edilen Ba'al Tarz (fig. 29) ileri uzanan sağ eline yerleştirilen üzüm salkımı ve başak demeti ile Yeni Hitit örneklerinin eklektik bir çeşitlemesini sunar ve tasvir geleneğinin sürekliliğinin tespit edilmesini mümkün kılar.

Değerlendirme için, asma ve başak bitkilerinin Ön Asya ve Doğu Akdeniz bölgelerine ait yazılı kaynaklarda ölüm ve doğum döngüsünün temsili bir değeri olarak kendisine olağanca genişliği ile yer bulduğu not edilebilir. Bununla birlikte, yazılı kaynaklardan temin edilen bu ortaklık, tasvir sanatlarında karşılık bulmamış görünür. Bu yönüyle, yukarıda not edildiği üzere Dionysos ve Ba'al Tarz temsilleri dışından Yeni Hitit ürünleri ile biçim ve anlam yönünden karşılaştırılabilir tasvir örnekler bu birikim içerisinde yer almaz. Netice itibarıyla, eldeki yontuculuk ürünlerinde karşılaşılan tasvir dili, üslup ya da estetik kaliteleri ile farklı sanat bölgeleri ile kurulan ilişkilerin taşıyıcılığını üstlenirken, biçim, anlam ve içerik yönünden onlardan bağımsız yeni/yenilenmiş bir tasavvurun takdimini ortaya koymaktadırlar. Bu tasavvur kuşkuyla pek az yer bırakacak biçimde zaman ve mekânla koşulludur ve ortaya çıkan tasvir, içerisine kültürel örüntülerin yerleştirildiği tarihsel bir belge niteliği taşımaktadır. Nitekim aşağıdaki ayırım eldeki tasvir kuşaklarının kültür-tarihsel referanslarına yoğunlaşır ve ortaya çıkış sürecini çevresel şartlar ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde değerlendirir.

E- İçerik

Coğrafya ve ekonomi arasındaki ard zamanlı ilişki kültür-tarihsel ortamın kavranmasında verimli bir araştırma alanını teşkil eder. Nitekim yakın geçmişte yayımlanan bir dizi arkeolojik araştırma, ekilebilir alanlarda uygulanan tarımsal stratejiler ile süre giden ekonomi-politik sistemin birbirleriyle güçlü bağlara sahip olduğunu ortaya koyabilmiştir⁶⁹. Bu olgu, üzüm salkımı ve/veya başak demeti taşıyan figürler neden *bu zamanda, burada ve bu şekilde* ortaya çıkmıştır sorularına yönelen aşağıdaki sonuç incelemesinin de ilgi alanını oluşturmaktadır. Burada, Erken Demir Çağ'a geçiş sürecine ilişkin veriler kısaca konuya eklenmiş ve eldeki tasvir repertuarı taşıyıcısı olduğu içerik bağlamında yorumlanmıştır.

Ön Asya ve Doğu Akdeniz bölgelerinde kültürel ortamı sekteye uğratan "Karanlık Çağ" eldeki repertuarın ortaya çıkış sürecine etki yapan tarihsel koşulların betimlenmesi yolunda başlıca sorun alanını teşkil eder. Arkeoloji ve dilbilim alanından temin edilen veriler kitlesel göç hareketleri ve iç çatışmaların politik ortamda yarattığı dönüşümler yanında⁷⁰ XII.-X/IX. yüzyıllarda su rezervleri ve ekilebilir alanlarda daralmaya neden olan iklim salınımlarının ekonomik yapıyı tahrifata uğrattığını ortaya koymuştur⁷¹. Doğu Akdeniz bölgelerinde yerleşik yaşamda olumsuz etkiler yaratan çevresel koşullar⁷² Hitit devletinin yıkılmasında başlıca nedeni oluşturuyorsa da, XIII. yüzyıl boyunca sulama ve tarımsal kalkınmanın Hitit imparatorları için öncelikli sorun alanını betimlediği açıktır⁷³.

Araştırmaya konu olan tasvir repertuarı ve onlara eşlik eden yazılı kaynaklar, kırsal peyzajın I. binyılda da önemini koruduğu yönünde açık belirtiler sezdirir. Çalışma kapsamında ele alınan kaya anıtları ile adak dikmelerinin konumları, su kaynakları ve ekilebilir alanların kullanımına gösterilen idari ve mülki özeni berraklaştırmak için uygun bir ortam sunar. Bu özen, asma ve/veya başak bitkilerini taşıyan yönetici ve özel şahıslar yanında Kubaba ve Tarhunzas gibi kraliyet seremonileri aracı-

⁶⁹ Marston 2012; Schachner 2012; Harmanşah-Johnson 2011.

⁷⁰ Liverani 1987, 66-73; Harrison 2009, 171-179; Hawkins 2009, 164-173; Bryce 2012, 9-32.

⁷¹ Neumann-Parpola 1987; Köroğlu 2006, 141 vd.; krş. Kuzucuoğlu 2003.

⁷² Ishaar *et al.* 2007, 163-200; Kaniewski- Poulissen *et al.* 2010.

⁷³ Ünal 1977; 2007; Emre 1993, 14-17; Harmanşah – Johnson 2011, 347; Schachner 2012, 39 vd.

lığıyla tanınan koruyucuların tasvir tarzlarında kendisini apaçık bir şekilde ortaya koyar. Bu bağlamda, ilgili tasvir birikimi içerisinde asma ve başak bitkileri aracılığıyla toplumsallaştırılan kazançlı ürün, bolluk, refah ve sonsuz yaşam istenci, yüklendikleri ekonomik göndermeler ile I. binyıl toplumsal tarihi içerisinde kendilerine dikate değer bir yer bulurlar. Belki tam da bu noktada, her iki bitkinin Ön Asya ve Doğu Akdeniz bölgelerinde itibar gören lotos çiçeği'nden farklı olarak, besin değerine sahip zirai birer hammadde olma vasıflarına atıfta bulunulabilir ve onların kent ile kırsal arasındaki ilişkileri biçimlendiren yeni/yenilenmiş tarımsal stratejilerin dolayımı olarak algılanıp algılanamayacakları tartışma zeminine çekilebilir görünmektedir.

Eski Anadolu'da Tunç Çağ yerleşik kültürünün ortadan kalkması Doğu'da Urartu ve Batı'da Frig gibi geniş topraklara sahip idari birimleri ortaya çıkartırken Güneydoğu Anadolu-Kuzey Suriye bölgelerinde, yönetim ve ekonomileriyle birbirinden bağımsız kent devletçiklerinin filizlenmesine neden olmuştur⁷⁴. Hali hazırdaki veriler, bölgesel karaktere sahip olan bu idari birimlerin, merkezi bir kent ve çevredeki tarımsal alanlardan teşekkül olduklarını göstermektedir.

Luvice yazıtlardan temin edilen bilgiler, I. binyıl başlarında yeni iskân alanlarının oluşturulması ya da varolanlardaki yapı stoklarını geliştirilmesi konusunda yöneticiler arasında ortak bir eylem alanının bulunduğunu ortaya koyarlar⁷⁵. Bu yazıtlarda, idari merkezlerin arazi tahsisi ve kullanımına dönük yeni düzenlemelerle territoryumdaki imar faaliyetlerine ivme kazandırdıkları yolunda bazı ipuçları da eksik değildir. Netice itibarıyla, kent dışına yönelen bu ortak ilgi, salt yapı stoklarının üretimiyle değil; fakat yol, sulama ve tarım alanlarının ıslahı gibi bir dizi çalışma ile kırsaldaki kalkınmayı tetiklemiş görünür⁷⁶.

I. binyıl başlarında yerleşimlerin sayıca artışı ve onların önceki dönemlerde iskan görmemiş alanlarda yoğunlaşması, kırsaldaki imar faaliyetlerinin tasdik edilmesine olanak sunmaktadır⁷⁷. Zincirli kazılarında kent içerisinde tarımsal üretime dönük yapı birimleri ve/veya üretim araçlarının açığa çıkarılmamış olması kent ve kırsal yerleşimlerin işbölümü ve uzmanlaşma açısından bir birinden ayrılmış bulduklarını ortaya koymaktadır. Sam'al'da zirai faaliyetlerde uzmanlaşmış yapı ve üretim birimlerinin kent dışındaki kırsal alanda bulunabileceğine ilişkin değerlendirmeler bu bağlamda önemlidir⁷⁸. Bu olgu, yukarıda ayrıca not edilen Varpalavaş, Muvaharanis ve Sarvativaras'ın kırsaldaki faaliyetleri ile de uyumlu görünür ve I. binyılda kent ve kırsal arasındaki bağların idari ve ekonomik açıdan yenilenmiş bir ilişki ağına sahip olduğuna dair belli ipuçları sunabilmektedir⁷⁹.

Bu ilişkilerin daha geniş bir perspektif içerisinde yerleştirilmesine olanak sunacak gerekçeler I. binyılda kent ve kırsal arasındaki ekonomik ilişkiler içerisinde aranabilir. Bu yönüyle, şarabın lüks olmaktan çıkıp gündelik tüketime doğru evrilen kullanım değeri ile bağıcılık ve şarap endüstrisinde gözlemlenen genişleme bu türden bir değerlendirme için uygun tarihsel referanslara sahiptir⁸⁰. Bu süreç içerisinde, -Powell'ın bira tüketimi açısından Bavaira'ya benzettiği- Mezopotamya ve Babilonya bölgeleri II. binyıldaki gibi Anadolu'da üretilen şarabın başlıca pazarı olma vasfını korumuş

⁷⁴ Bryce 2012, 79-194.

⁷⁵ Mazzoni 1994; 1997; Harmanşah 2005, 173-212.

⁷⁶ Harmanşah 2005, 191 vdd.

⁷⁷ Harmanşah, 129-140.

⁷⁸ Herrmann 2011, 350 vd.

⁷⁹ Harmanşah 2005, 158 vd.

⁸⁰ Palmer 2005, 185; Harmanşah 2005 155, 176.

görünür⁸¹. II. Assurnasirpal (*yak.* 883-859) ve III. Salmaneser'e (*yak.* 859-824) ait Yeni Assur *tributum* listelerinde Anadolu'dan temin edilen at, altın, metal kâse, tekstil ürünleri gibi değerli materyaller içerisinde şarabın da anılıyor oluşu bu türden bir değerlendirmeyi onaylar niteliktedir⁸². Özellikle, II. Sargon'dan (*yak.* 722-705) itibaren Mezopotamya bölgelerinde şarap tüketiminin içerisinde askerlerin de bulunduğu geniş bir kitle arasında popülerlik kazanmış olması Yeni Hitit bölgelerinde tarımsal endüstrinin ekonomik yaşam içerisinde kendisine olağanca geniş bir yer bulmasına olanak sunmuş olmalıdır. Bu yönüyle, II. binyıldan itibaren Fırat Irmağı üzerinden işleyen ticaret ağı içerisinde *entrepôt* işlevi gören Kargamış'ın, I. binyılda da bu vasfını korumuş olması olasılık dışı değildir⁸³.

Genel bir değerlendirme için, Erken Demir Çağ'a geçiş sürecinin bir ara dönem olarak değil; fakat değerler sistemindeki dönüşüm ve yenilenmiş bir toplumsal yaşam tarzını beraberinde taşıdığı yolundaki yaklaşımlar buraya not edilebilir⁸⁴. Eldeki yazıtlar ve sınırlı sayıdaki arkeolojik veri bu yeni konjonktür içerisinde kent ve kırsal arasındaki ilişkileri biçimlendiren yeni/yenilenmiş tarımsal stratejilerin uygulamaya geçirildiğine dair belirtiler sunarlar. Bu yönüyle, Güneydoğu Anadolu-Kuzey Suriye bölgelerindeki birbiriyle rekabet halinde bulunan yöneticiler için tarımsal kalkınmanın iktisadi yaşam içerisinde giderek artan bir öneme sahip olduğunu tespit etmek mümkündür. Bu olgu, aynı zamanda başlarken not edilen ilgili yontuculuk ürünleri neden burada, bu zamanda ve bu şekilde ortaya çıkmıştır sorularına dair belli önerilerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Sunulan çalışma, araştırmaya konu olan eserleri, yüklenmiş oldukları sanatsal tercihlerden bağımsız olarak ele alır ve onların çevresel şartlara uyması gereken ekonomik bir sistemin⁸⁵ I. binyıldaki taşıyıcıları olarak değerlendirir. Bu bağlamda, Yeni Hitit Sanatı'nda geleneksel bir kültürün yenilikçi unsuru olarak tasvir sanatlarına aktarılan asma ve başak demeti taşıyanlar, tarihsel kaynaklarını Erken Demir Çağ'a geçiş sürecinin değerler sisteminde yarattığı dönüşümden; sosyo-ekonomik temellerini ise tarımsal faaliyetlere yüklenen işlevsel bağlamdan almış görünürler. Bu yönüyle, eldeki tasvir repertuarı, imparatorluktan bakiye kalan yerleşik yaşam ile çağın ortaya koyduğu yeni değerler silsilesi arasında kurulmaya çalışılan uzlaşma çabalarının dil dışı göstergeleri olarak değerlendirilebilirler.

⁸¹ Öz 2011, 287 vd.; Gorny 2005, 167 vd.; Powell 2005, 106 vdd.

⁸² Stronach 2005, 181 vdd.

⁸³ Powell 2005, 120 vd.

⁸⁴ Klengel 2000, 21 vd.; Bonatz 2000a, 148; Harmanşah 2005, 173 vd.

⁸⁵ Schachner 2012.

Figür ve Çizimler Listesi

Figür 2: Neumann 1983, Taf. 3: 1.

Figür 5: Gilibert 2011b, Abb 15 (Kat. Nr. 20).

Figür 6-7: Orthmann 1971, Taf. 47e, Taf. 45d.

Figür 8: Taylor-Guthartz 1994, 86.

Figür 16, 19-20 Hawkins 2000, Pl. 295, 300, 305.

Figür 17: Bryn Mawr College, Tri-college Digital Library, Machteld J. Mellink Collection of Site Photography (<http://triptych.brynmawr.edu/cdm/singleitem/collection/Mellink/id/1380/rec/2>).

Figür 22: Stronach 2005, 12. 8.

Figür 23: Barnett 1980, Fig. 1.

Figür 24: Öz 2011, Res. 2.

Figür 25: Emre 1971, Fig. 23.

Figür 26: Seeher 2011, Res. 62.

Figür 27-28: Ishler-Kerenyi 2007, Fig. 95, 104.

Figür 29: Ramsay 1907, Fig.4.

BİBLİYOGRAFYA

- Abu Assaf 1990 A. Abu Assaf, *Der Tempel von 'Ain Dārā in Nordsyrien, Damaszener Forschungen* 3. Mainz 1990.
- Akurgal 1949 E. Akurgal, *Spaethethitische Bildkunst*. Ankara 1949.
- Akurgal 1968 E. Akurgal, *The Birth of Greek Art: The Mediterranean and the Near East*. London 1968.
- Alp 1999 S. Alp, *Hititlerde Şarkı, Müzik, Dans. Hitit Çağı'nda Anadolu'da Üzüm ve Şarap*. Ankara 1999.
- Aro 1998 S. Aro, *Tabal: zur Geschichte und materiellen Kultur des zentralanatolischen Hochplateaus von 1200 bis 600 v. Chr.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Helsinki Üniversitesi. Helsinki 1998.
- Aro 2003 S. Aro, "Art and Architecture". Ed. C. Melchert, *The Luwians. HdO I/68*. Leiden, Boston (2003) 281-337.
- Barnett 1980 R. D. Barnett, "Winged Goddess of Wines on an Electrum Plaque". *AS* 30 (1980) 169-178.
- Bonatz 2000a D. Bonatz, *Das Syro-hethitische Grabdenkmal. Untersuchungen zur Entstehung einer neuen Bildgattung in der Eisenzeit im nordsyrisch-südanatolische Raum*. Mainz 2000.
- Bonatz 2000b D. Bonatz, "The Syro-Hittite Funerary Monuments: A Phenomenon of Tradition or Innovation?". Ed. G. Bunnens, *Essays on Syria in the Iron Age*, ANES Suppl. 7. Louvain (2000) 189-210.
- Brown 2008 B. A. Brown, *Monumentalizing Identities: North Syrian Urbanism, 1200-800 BCE*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, California Üniversitesi. Berkeley 2008.
- Brunner-Traut 1980 E. Brunner-Traut, "Lotos". *LÄ* 3 (1980) 1191-1196.
- Bruns-Özgan 2005 Ch. Bruns-Özgan, "Ein späthethitisches Relief persischer Zeit?". Eds. M. Şahin – H. Mert, *Ramazan Özgan'a Armağan*. İstanbul (2005) 54-65.
- Bryce 2012 T. Bryce, *The World Of the Neo-Hittite Kingdoms*. Oxford 2012.
- Bunnens – Hawkins – Leirens 2006 G. Bunnens, J. D. Hawkins – I. Leirens, *Tel Ahmar II: A New Luwian Stele and the Cult of the Storm God at Til Barsip/Masuwari*. Leuen 2006.
- Çambel – Özyar 2003 H. Çambel – A. Özyar, *Karatepe-Aslantaş. Azatiwataya*. Die Bildwerke. Mainz am Rhein 2003.
- Darga 1992 M. Darga, *Hitit Sanatı*. İstanbul 1992.
- Dinçol 1994 B. Dinçol, "The New Archaeological and Epigraphical Finds from Ivriş". *Tel Aviv* 21, 1 (1994) 117-128.
- Edzard 1971 D. O. Edzard, "Geştinanna". *RIA* 4 (1971) 299-301.
- Emre 1971 K. Emre, *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları / Anatolian Lead Figurines and Their Stone Moulds*. Ankara 1971.
- Emre 1993 K. Emre, "The Hittite Dam of Karakuyu". Ed. T. Mikasa, *Essays on Anatolian Archaeology* (1993) 1-41.
- Ertem 1972 H. Ertem, "Çivi Yazılı Metinlere Göre Hititlerde Tarla Tarımı". *TTK* 7, 1 (1972) 84-89.
- Ertem 1974 H. Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*. Ankara 1974.
- Faydalı 1974 E. Faydalı, "Gökbeş Kaya Anıtı". *Anadolu/Anatolia* 18 (1974) 135-136.
- Gilibert 2011a A. Gilibert, *Syro-Hittite Monumental Art and the Archaeology of Perfor-*

- mance. The Stone Reliefs at Carchemish and Zincirli in the Earlier First Millenium BCE. TOPOI. Studies of the Ancient World 2. Berlin 2011.*
- Gilibert 2011b A. Gilibert, "Die nordsyrische Sphinx". *Die Wege der Sphinx. Ein Monster zwischen Orient und Okzident* (2011) 47-60.
- Giufredi 2010 F. Giufredi, *Sources for a Socia-Economic History of the Neo-Hittite City States*. Heidelberg 2010.
- Gorny 2005 R. L. Gorny, "Viniculture and Ancient Anatolia". Eds. P. E Mcgovern, S. J Fleming – S. H Katz, *Origins and Ancient History of Wine, Food & Nutrition in History & Anthropology Series 11*. Amsterdam (2005) 135-180.
- Haas 1994 V. Haas, *Geschichte der hethitischen Religion. Handbook of Oriental Studies. Section 1: The Near and Middle East*. Leiden 1994.
- Harmanşah 2005 Ö. Harmanşah, *Spatial Narratives, Commemorative Practices and The Building Project: New Urban Foundations in Upper Syro-Mesopotamia During the Iron Age*. PhD. Diss. History of Art, the University Pennsylvania 2005.
- Harmanşah – Johnson 2011 Ö. Johnson – P. Johnson, "Yalburt Yaylası (Ilgın, Konya) Arkeolojik Yüzeysel Araştırma Projesi 2010 Sezonu Sonuçları". *AST 29, 2* (2011) 335-360.
- Harrison 2009 T. P. Harrison, "Lifting the Veil on a 'Dark Age': Ta'ayinat and the North Orontes Valley During the Early Iron Age". Eds. D. Schloen – W. Lake, *Exploring the Longue Durée: Essays in Honor of Lawrence E. Stager*. Eisenbrauns (2009) 171-184.
- Harrison 2010 T. P. Harrison, "The Late Bronze/Early Iron Age Transition in the North Orontes Valley". Ed. F. Venturi, *Societies in Transition - Evolutionary Processes in the Northern Levant between Late Bronze Age II and Early Iron Age. Papers Presented on the Occasion of the 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis*. Bologna 15th November 2007. Bologna 2010.
- Hawkins 1972 J. D. Hawkins, "Building Inscriptions of Carchemish. The Long Wall of Sculpture and Great Staircase". *AS 22* (1972) 88-114.
- Hawkins 1981 J. D. Hawkins, "Kubaba at Karkamiş and Elsewhere". *AS 31* (1981) 147-176.
- Hawkins 1982 J. D. Hawkins, "Neo-Hittite States in Syria and Anatolia". *CAH 3, 1* (1982) 372-441.
- Hawkins 1980-1983 J. D. Hawkins, "Kubaba. A. Philologisch". *RIA 6* (1980-1983) 257-261.
- Hawkins 2000 J. D. Hawkins, *Corpus of Hieroglyphic Luwian inscriptions Vol. 1, Parts 1-3, Inscriptions of the Iron Age*. Berlin, New York 2000.
- Hawkins 2009 J. D. Hawkins, "Cilicia, The Amuq and Aleppo. New Light in a Dark Age". *NEA 72, 4* (2009) 164-173.
- Hermann 2011 V. H. R. Hermann, *Society and Economy Under the Empire At Iron Age Sam'al*. PhD Dissertation, University of Chicago, Department of Near Eastern Studies and Civilizations. Chicago, Illinois 2011.
- Harpur 1987 Y. Harpur, *Decoration in Egyptian Tombs of the Old Kingdom: Studies in Orientation and Scene Content*. London 1987.
- Hutter 2003 M. Hutter, "Aspects of Luwian Religion". Ed. C. Melchert, *The Luwians*. Leiden, Boston (2003) 211-280.
- Jakubovic 2008 I. S. Jakubovic, *Sociolinguistics of the Luvian Language*. PhD Diss. University of Chicago, Near Eastern Studies and Civilizations. Chicago, Illinois 2008.

- James 2005 T. G. H. James, "The Earliest History of Wine and Its Importance in Ancient Egypt". Eds. P. E. McGovern, S. J. Fleming – S. H. Katz, *Origins and Ancient History of Wine, Food and Nutrition in History and Anthropology Series 11*. Amsterdam (2005) 204-221.
- Kalaç 1979 M. Kalaç, "Niğde'de Bulunan Bir Havatanrısı Steli/A Stele of the Storm God at Niğde". *TTK* 8 (1979) 239-243.
- Katz – Voigt 1986 S. H. Katz – M. M. Voigt, "Bread and Beer: The Early Use of Cereals in the Human Diet". *Expedition* 28 (1986) 23-34.
- Klengel 2000 H. Klengel, "The 'Crisis Year' and the New Political System in Early Iron Age Syria: Some Introductory Remarks". Ed. G. Bunnens, *Essays on Syria in the Iron Age. ANES Suppl. 7*. Louvain (2000) 21-30.
- Kohlmeyer et al. 2005 K. Kohlmeyer, J. Gonnella – W. Khayata, *Die Zitadelle von Aleppo und der Tempel des Wettergottes. Neue Forschungen und Entdeckungen*. Münster 2005.
- Koroğlu 2006 K. Koroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi. Başlangıcından Perslere Kadar*. İstanbul 2006.
- Kulakoğlu 2001 F. Kulakoğlu, "Şanlıurfa Bölgesinde Yeni Keşfedilen M.Ö. I. Binyıl Heykeltraşlık Eserleri". *TürkAED* 2 (2001) 22-34.
- Kuzucuoğlu 2003 C. Kuzucuoğlu, "Environmental Changes in Southern (Antalya) and Southeastern (Euphrates Valley) Turkey, at the end of the 2nd Millenium BC and the Beginning of the 1st Millenium BC.". Eds. B. Fisher, H. Genz, E. Jean – K. Koroğlu, *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, Proceeding of the International Workshop*, İstanbul, November 8-9, 2002. İstanbul (2003) 271-282.
- Lesko 2005 L. H. Lesko, "Egyptian Wine Production During the New Kingdom". Eds. P. E. McGovern, S. J. Fleming – S. H. Katz, *Origins and Ancient History of Wine, Food and Nutrition in History and Anthropology Series 11*. Amsterdam (2005) 222-238.
- Liverani 1987 M. Liverani, "The Collapse of the Near Eastern Regional System at the End of the Bronze Age: The Case of Syria". Eds. M. Rowlands, M. Larsen – K. Kristiansen, *Centre and Periphery in the Ancient World*. (1987) 66-73.
- Lutz 1922 H. F. Lutz, *Viticulture and Brewing in the Ancient Orient*. Leipzig 1922.
- Markoe 1990 G. E. Markoe, "The Emergence of Phoenician Art". *BASOR* 279 (1990) 13-26.
- Mazzoni 1994 S. Mazzoni, "Aramean and Syrian New Foundations". Ed. S. Mazzoni, *Nuove fondizioni nel vicino Oriente antico: realtà e ideologia*. (1994) 319-340.
- Mazzoni 1997 S. "The Gate and the City: Change and Continuity in Syro-Hittite Urban Ideology". Ed. G. Wilhelm, *Die Orientalische Stadt: Kontinuität. Wandel, Bruch* (1997) 307-338.
- Meyer 1986a Ch. Meyer, "Wein". *LÄ* 6 (1986) 1170-1182.
- Meyer 1986b Ch. Meyer, "Weintrauben". *LÄ* 6 (1986) 1190-1192.
- Marston 2012 J. M. Marston, "Agricultural Strategies and Political Economy in ancient Anatolia". *AJA* 116, 3 (2012) 377-403.
- McQueen 1959 J. G. McQueen, *The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor*. New York 1959.

- Neumann 1983 F. Neumann, *Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und der Griechischen Kunst. IstMitt Beiheft 28*. Tübingen 1983.
- Neumann – Parpola 1987 J. Neumann – S. Parpola, “Climatic Change and the Eleventh-Tenth-Century Eclipse of Assyria and Babylonia”. *JNES* 46 (1987) 161-182.
- Orthmann 1971 W. Orthmann, *Untersuchungen zur Späthethitischen Kunst. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 8*. Bonn 1971.
- Öz 2011 E. Öz, “Kültepe Tabletlerine Göre Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu’da Üzüm Yetiştiriciliği ve Bağcılık”. *Akademik Bakış* 5, 9 (2011) 285-294.
- Öztan 2007 A. Öztan, “Köşk Höyük: Niğde - Bor Ovası’nda Bir Neolitik Yerleşim”. Eds. M. Özdoğan – N. Başgelen, *Türkiye’de Neolitik Dönem*. İstanbul (2007) 226-236.
- Özyar 1991 A. Özyar, *Architectural Relief Sculpture at Karkamish, Malatya and Tell Halaf. A Technical and Iconographic Study*. PhD Dissertation, Bryn Mawr College. 1991.
- Palmer 2005 R. Palmer, “Wine and Viticulture in the Linear A and B Texts of the Bronze Age Aegean”. Eds. P. E. McGovern, S. J. Fleming – S. H. Katz, *Origins and Ancient History of Wine, Food and Nutrition in History and Anthropology Series 11*. Amsterdam (2005) 278-320.
- Powell 2005 M. A. Powell, “Wine and the Vine in Ancient Mesopotamia: The Cuneiform Evidence”. Eds. P. E. McGovern, S. J. Fleming – S. H. Katz, *Origins and Ancient History of Wine, Food and Nutrition in History and Anthropology Series 11*. Amsterdam (2005) 196-124.
- Pucci 2008 M. Pucci, *Functional Analysis of Space in Syro-Hittite Architecture*. Oxford 2008.
- Ramsay 1907 W. M. Ramsay, *The cities of St Paul, their influence on his life and thought. The Cities of Eastern Asia Minor*. London 1907.
- Scachner 2012 A. Scachner, “Orta Anadolu’da Coğrafya ve Ekonomi: Hititlerin Bıçak Sırtındaki İmparatorluğu”. *CollAnat* 9 (2012) 25-54.
- Seeher 2011 J. Seeher, *Taşa Yontulu Tanrılar: Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*. İstanbul 2011.
- Stronach 2005 D. Stronach, “The Imagery of the Wine Bowl: Wine in Assyria in the Early First Millennium B.C.”. Eds. P. E. McGovern, S. J. Fleming – S. H. Katz, *Origins and Ancient History of Wine, Food and Nutrition in History and Anthropology Series 11*. Amsterdam (2005) 181-203.
- Şahin 1999 M. Şahin, “Neue Beobachtungen zum Felsrelief von Ivriz/Konya. Nicht in den Krieg, sondern zur Ernte: der Gott mit der Sichel”. *AS* 49 (1999) 165-176.
- Taylor-Guthartz 1994 Ed. L. Taylor-Guthartz, *Bible Land Museum Jerusalem. Guide to Museum Collection*. Jerusalem 1994.
- Tiryaki 2010 S. G. Tiryaki, *Erken Demir Çağ Gurgum (=Kahramanmaraş) Kabartmalı Mezartaşları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi SBE, Antalya 2010.
- Tiryaki 2011 S. G. Tiryaki, “Geç Hitit Araştırmaları için Seçilmiş Kaynakça (1811-2011)”. *Arkeoloji ve Sanat* 135 (2011) 57-70.
- Ünal 1977 A. Ünal, “II. binyıl Anadolu’sunda Doğal Afetler/ Naturkatastrophen in Anatolien im 2. Jahrtausende V. ch”. *Belleten* 41, 163 (1977) 423-472.
- Ünal 2007 A. Ünal, *Anadolu’nun En Eski Yemekleri Hititler ve Çağdaş Topumlarda*

Mutfak Kültürü. İstanbul 2007.

Voos 1988

J. Voos, "Bemerkungen zum syrohetitischen Totenkult der frühen Eisenzeit". Eds. P. Vavroušek – V. Souček, *ŠULMU. Papers on the Ancient Near East Presented at International Conference of Socialist Countries*. Prague, Sept. 30-Oct. 3, 1986. Praha (1988) 349-360.

Wooley 1952

C. L. Wooley, *Carchemish. Report on the Excavations at Djerabis on Behalf of the British Museum*, Part III. London 1952.

Winter 2010

I. Winter, *On Art in the Ancient Near East: of the First Millennium B.C.E. Culture and the History of Ancient Near East* 34, 1. Leiden 2010.